

УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКИЙ СЛОВНИК ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ЗАСАДНИЧІ ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ²³

Леся Петровська, Тетяна Доценко

Abstract: Nowadays, the number of translated Bulgarian-Ukrainian and Ukrainian-Bulgarian lexicographical issues is not large. That is why the need of them is significant to assure a complete lexicographical learning process and translation trainings within the interlingual contacts. In this research is presented the “Ukrainian-Bulgarian Dictionary of Linguistic Terms” (“Українсько-болгарський словник лінгвістичної термінології”), published in 2021, and its basic principles of the register composing and forming of the entries.

Keywords: lexicography, dictionary, linguistic terminology, structure of the dictionary entries, Ukrainian language, Bulgarian language.

Українська славістична перекладна лексикографічна традиція веде свої початки практично від зачатків самої української лексикографії кінця 16 – початку 17 ст. із створенням словників Лаврентія Зизанія і Памви Беринди (які у своїй основі були перекладними церковнослов’янсько-українськими словниками), а її становлення проходило через українсько-російські диференційні словники 19 – поч. 20 ст., українсько-польські словники першої половини 20 ст. та ґрунтовні академічні перекладні видання другої половини 20 ст., що створювалися за участі мовознавців-лексикографів та відділів лексикографії (серед них насамперед низка російсько-українських словників, а також польсько-українські і чесько-українські словники), та видання новітньої доби (як от *Українсько-словенський та словенсько-український словник*, виданий в Любляні 2018 р., *Українсько-хорватський словник*, що вийшов у Києві 2018 р.) (Думка 2018). Слід відзначити і такі перекладні слов’янські словники, як от ономастичні, фразеологічні, словники міжмовних омонімів, термінологічні, зокрема, у сфері економічної лексики, юридичної тощо (Васильєва 2018).

²³ http://doi.org/10.26615/issn.1314-572X.2021_017

Коли йдеться про перекладні лексикографічні праці української болгаристики, можемо виокремити, у першу чергу, академічний *Болгарсько-український словник* авторства Стоянова І. А. та Чмир О. Р., (Київ, 1988), що містить близько 43 тис. слів, а також малі видання, що вийшли після 2000 р.: *Українсько-болгарський словник* (20 тис. слів) (К. Потапенко 2001, 2002); *Українсько-болгарський словник лінгвістичної термінології* (укладачі Коваль-Костинська О. та ін., видавництво Київського університету, 2005 р.); *Українсько-болгарський тематичний словник* В. Карпенко (за ред. І. А. Стоянова, 2008 р.); *Болгарсько-український словник нової європейської лексики* (за ред. Е. П. Стоянової, 2015 р.). До цих видань можна частково долучити і *Українсько-болгарський розмовник* (укладачі Терлак З. М. та ін, 1994 р.). Потреба в продовженні болгаристичних робіт – болгарсько-українських та українсько-болгарських перекладних словників – є очевидною.

Українсько-болгарський словник лінгвістичної термінології, що вийшов друком цього року (Доценко, Паламарчук, Петровська, Шевченко 2021) входить у серію перекладних словників лінгвістичної термінології в авторстві співробітників кафедр Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У цій серії починаючи з 2000 р. вийшло більше десяти словників (українсько-сербський, українсько-хорватський, українсько-китайський, українсько-турецький, українсько-польський, українсько-італійський, українсько-іспанський, українсько-російсько-угорський, німецько-український, українсько-англійський та ін.). Ці словники, покликані забезпечити краще розуміння фахових мовознавчих текстів, є результатом тривалої лексикографічної роботи у галузі мовознавчої термінології. Вони представляють корпус найбільш уживаних лінгвістичних термінів і, найважливіше – дають можливість розв’язати проблеми термінологічної синонімії й омонімії, з якими стикаються фахівці через надмірну інтернаціоналізацію терміносистеми. Відтак, у словниках подано загальноприйняті одиниці сучасної національної мовознавчої терміносистеми поряд з їх інтернаціональними термінами-синонімами.

До реєстру *Українсько-болгарського словника лінгвістичної термінології* включено базову мовознавчу термінологію, а саме одиниці лінгвістичної терміносистеми із різних галузей, як от фонетики, фонології, морфонології, морфології, синтаксису, лексикології, стилістики, словотвору, історії мови, діалектології, теорії комунікації, когнітивної лінгвістики.

При укладанні реєстру словника було використано сучасні мовознавчі словники, наукові та інформативно-реферативні праці з мовознавства, а саме багатомовний двотомний *Slovník slovanské lingvistické terminologie*

(Прага, 1977 р.), виданий 2005 р. *Українсько-болгарський словник лінгвістичної термінології* (укладачі Коваль-Костинська О. та ін., видавництво Київського університету), а також українські видання новітньої доби, зокрема *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. У 4-х т.* (укладач Загнітко А., виданий Донецьким університетом 2012 р.); *Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики* (укладач Мартинюк А., виданий Харківським університетом імені В. Н. Каразіна 2011 р.) та болгарські лексикографічні роботи, як от *Кратък речник на литературните и лингвистичните термини* (укладачі Личева А., Дачева Г., видано в Софії 2012 р.); *Кратък речник на българската езиковедска терминология* (автор Манолова Л., видавництво Болгарської Академії наук, 1993 р.) та *Речник на лингвистичните термини в българския език* (Манолова Л., Софія, 1999 р.).

Словник має своїм завданням якомога ширше охопити й відобразити понятійний апарат мовознавчої науки й у такий спосіб сприяти роботі філологів-лінгвістів та допомогти у навчальному процесі підготовки студентів-болгаристів. При укладанні словника було поставлено за мету розширити виданий у 2005 р. *Українсько-болгарський словник лінгвістичної термінології* (укладачі Коваль-Костинська О. та ін.), доповнивши реєстр базовими терміноодинацями нових мовознавчих галузей, а саме когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та етнолінгвістики, теорії дискурсу, а також і доповнивши наявні словникові статті – як короткою граматичною інформацією, так і додаванням найуживаніших термінологічних словосполучень, до складу яких входить реєстрове слово.

Словник налічує близько 9 тис. термінів.

До словника входять власне українські та інтернаціональні терміни і терміносполуки, що подані за алфавітно-гніздовим принципом, та їхні болгарські відповідники.

Поряд із загальноновживаними термінами подаються їхні синоніми: **абетка (азбука, алфавіт); глотальний (гортанний).**

Після реєстрового слова наводяться найуживаніші термінологічні словосполучення, до складу яких воно входить:

інфінітивний

і-на конструкція (і. зворот)

і-на основа

і-не односкладне речення

і-не односкладне речення

з допоміжним дієсловом

і. підмет

і. прямий додаток

инфинитивен

инфинитивна конструкция

инфинитивна основа

едносъставно инфинитивно изречение

едносъставно инфинитивно изречение

с копула

инфинитивен подлог

инфинитивно пряко допълнение

Кілька слів щодо структури та оформлення словникових статей.

У словнику подається тільки найнеобхідніша граматична інформація, а саме закінчення родового відмінка однини іменників жіночого та чоловічого роду для термінів української мови, напр. **непродуктивність, -ності; субстрат, -ту**. У прикінцевому складі подається змінний голосний тих українських іменників, у яких при відмінюванні відбувається чергування голосних [o], [e]: **присудок, -дка; корінь, -реня**.

Синонімічні компоненти, що входять до складу термінів-словосполучень, подаються у дужках, напр.:

голосний	гласна
лабіалізований (огублений) г.	лабиализирана (закрълена) гласна

У словникових статтях термінологічні словосполучення подаються за алфавітом першого компонента, якщо їх значна кількість, то – другого, третього і т.д., напр.:

передній	преден
п-не піднебіння	предно небце
п. альвеолярний приголосний	преден алвеолар
п. голосний	предна гласна

Навколо слова-домінанти групуються складені назви, у гнізді їх може бути від одного-двох:

активний	активен
а. дісприкметник	деятелно причастие
до десяти і більше:	
абревіатура, -ри	абревиатура, съкращение
ініціальна а.	инициална абревиатура, инициално съкращение
літерна (буквена) а.	буквена абревиатура, буквено съкращение
складова а.	сричкова абревиатура, сричково съкращение
генетичний	генетичен
г-на класифікація мов	генетична класификация на езиците
г-на спорідненість мов	генетична близост на езиците
г-на стилістика	генетична стилистика
г-не гніздо	генетично гнездо
г. метод	генетичен метод
г-ні зв'язки мов	генетични езикови връзки

теорія, -рії

двоступенева т.
риторична т. стилю
структуралістська т. мови
т. вигуків
т. звуконаслідування
т. інформації
т. комунікації
т. мовленнєвої діяльності
т. мовних контактів
т. мовної інформації
т. походження мови
т. стилістичних фігур
т. структурної лінгвістики

фігура, -ри

аналіз стилістичних ф-гур
граматика стилістичних ф-гур
експресивне наповнення
стилістичних ф-гур
естетичне наповнення стилістичних
ф-гур
етимологічна ф-ра
звукові ф-ри
мовленнєві ф-ри
морфологічні ф-ри
риторичні ф-ри
синтаксичні ф-ри
стилістика стилістичних ф-гур
стилістико-семантична ф.
стилістичні ф-ри
теорія стилістичних ф-гур
ф. вираження
ф. змісту
фонетичні ф-ри
ф-ри мови

теория

двустепенна теория
реторическа теория на стила
структуралистична лингвистична теория
междуметна теория
звукоподражателна теория
теория на информацията
теория на комуникацията
теория на речевата дейност
теория на езиковите контакти
теория на езиковата информация
теория за произход на езика
теория за тропите и фигурите
теория на структурната лингвистика

фигура

анализ на стилистичните фигури
граматика на стилистичните фигури
експресивна маркираност на стилистичните фигури
естетично съдържание на стилистичните фигури
етимологична фигура
звукови фигури
речеви фигури
морфологични фигури
риторични (реторични) фигури
синтаксични фигури
стилистика на стилистичните фигури
стилистично семантична фигура
стилистични фигури
теория за тропите и фигурите
фигура на изразяването
фигура на съдържанието
фонетични фигури
фигури на езика

Заголовні слова термінологічного словосполучення в українській частині подаються скорочено, а в болгарській частині, на відміну від української, повторюються повністю:

другорядний

д-не речення
д. наголос
д. член речення

второстепенен

второстепенно изречение
второстепенно ударение
второстепенна част на изречението

Кожен однозначний термін або термін-словосполучення має здебільшого однозначний болгарський відповідник, напр.:

лабіальний	лабиален
зіставний	сьпоставителен

Якщо наявні два чи більше болгарські відповідники, то вони подаються за ступенем нормативності від найуживаніших у мові до менш уживаних. Такі болгарські відповідники відділяються один від одного комою, або подаються в дужках:

імперативний	імперативен, повелителен
асиміляція	уподобяване, асиміляція

При цьому, при перекладі ми намагались дотримуватися принципу еквівалентності, а саме якомога точнішої відповідності у сенсі співвідношення питомої лексики й інтернаціональної з огляду на частотність вживання того чи іншого терміна, а саме подавати терміни з внутрішньо-мовного термінологічного фонду та терміни інтернаціональні, якщо такі є в ужитку: **дисиміляція** – дисиміляція / **розподібнення** – розподобяване; **доконаність** – завършеност / **перфективність** – перфективност; **орфографія** – орфография / **правопис** – правопис.

Цей словник може становити інтерес передусім для лінгвістів-славістів, а також широкого кола філологів. Завдяки широкому колу представленого матеріалу видання може мати практичне значення для викладачів та студентів, які викладають і вивчають слов'янські мови, зокрема там, де вивчається українська мова, а також і для усіх, хто цікавиться мовознавчою наукою, болгарською мовою, українською мовою, міжмовними паралелями.

Автори будуть вдячні за всі висловлені зауваження і побажання задля вдосконалення матеріалу й урахування при підготовці 2-го видання.

Література:

Доценко, Паламарчук, Петровська, Шевченко 2021: Доценко, Т. С., О. Л. Паламарчук, Л. С. Петровська, М. В. Шевченко. Українсько-болгарський словник лінгвістичної термінології. Київ: Освіта України, 2021.

Загнітко 2005: Загнітко, А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. У 4-х т. Донецьк: ДонНУ, 2012.

Коваль-Костинська та ін. 2005: Коваль-Костинська, О. В. та ін. Українсько-болгарський словник лінгвістичної термінології. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2005.

Личева, Дачева 2012: Личева, А., Г. Дачева. Кратък речник на литературните и

лингвистичните термини. София, 2012.

Лучик, Антонова, Дубровська 2011: Лучик, А., О. Антонова, І. Дубровська. Українсько-польський словник еквівалентів слова. [Відп. ред. А. А. Лучик.] Укр. мов.-інформ. фонд НАН України, Нац. ун-т „Києво-Могилян. акад.“, Ін-т славістики Пол. акад. наук. Київ, 2011.

Манолова 1993: Манолова, Л. Кратък речник на българската езиковедска терминология. София: Издателство на Българската академия на науките, 1993.

Манолова 1999: Манолова, Л. Речник на лингвистичните термини в българския език. София, 1999.

Мартинюк 2011: Мартинюк, А. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011.

Стоянов, Чмир 1988: Стоянов, І. А., О. Р. Чмир. Болгарсько-український словник. Київ, 1988.

SSLT 1977: Slovník slovanské lingvistické terminologie. Praha, 1977.

Інформація про авторів:

Леся Петровська – к.філол.н., асистент кафедри слов'янської мови Навчально-наукового Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Email: lesja_petrovska@yahoo.com

Тетяна Доценко – асистент кафедри слов'янської мови Навчально-наукового Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Email: taniastat@ukr.net